

CHRISTENEN EN JODEN (1): VAN SCHEURING TOT HOLOCAUST

pater L. van der Klaauw a.a.-

Dit is een eerste lesbrief over de verhouding christenen en joden.

Voor het juiste evenwicht is het noodzakelijk om hierna ook de tweede betreffende lesbrief te behandelen.

1. Het begin: joden-christenen en heiden-christenen

Het christendom is ontstaan als een 'sekte' in het jodendom. De eerste christenen waren joden. Ze bleven trouw aan de joodse wet en aan het gebed in de tempel (Hand.2,46) en de synagoge. Alleen de hogepriesters en het sanhedrin konden dit niet aanvaarden: zij hadden immers Jezus veroordeeld en wilden daar niet op terugkomen. Sommige Farizeeën zoals Saulus van Tarsis trokken één lijn met hen.

Het eerste grote probleem voor de jonge kerk was de opname van heidenen, die niet eerst jood werden, dus zonder besnijdenis en andere verplichtingen van de joodse wet. De uitverkiezing van de joden was niet meer exclusief: de heiden-christenen maakten aanspraak op dezelfde beloften! Hand.10 laat zien, hoe de H. Geest dit leidde, zodat Petrus deze stap kon zetten. Ook Paulus kreeg na zijn bekering de opdracht om het evangelie ook aan de heidenen te brengen. De zegen die daarop rustte was doorslaggevend voor het concilie van Jeruzalem in het jaar 50 om in te stemmen met de opname van niet-joodse christenen.

2. De scheuring tussen joden en joden-christenen

Bij de val van Jeruzalem in het jaar 70 zijn de joden-christenen gespaard gebleven: ze waren tevoren uitgeweken naar Pella in Jordanië. De verwoesting van de stad werd spoedig gezien als de vervulling van wat Jezus als een straf voorzegd had (Mt.24,1-2; Lk.19,44). Bij de heropbouw van de stad keerden veel joden-christenen terug, maar de kloof met de andere joden was begonnen. Nog vóór het jaar 100 ontstond een duidelijke scheuring. Er werd toen officieel een bede toegevoegd aan het joodse '18-gebed', dat driemaal daags wordt gebeden, thuis of in de synagoge. Daarin stond een verwensing van de ketters, de 'miniem', waarmee vooral de christen-joden bedoeld werden. Zo werden zij feitelijk uit de synagoge

verbannen en aan de joden werd gevraagd om alle contacten met deze 'ketteren' te vermijden. Rond die tijd ontstond ook het evangelie van Johannes. In tegenstelling tot de rest van het Nieuwe Testament komt daarin heel vaak het woord 'joden' voor n.l. 71 maal. Maar daarvan betekent dit 35 maal de joden als vijanden van Jezus en zijn volgelingen.

3. De heiden-christenen gaan de meerderheid vormen

In 132 werd door de Romeinen de opstand van Bar Kochba neergeslagen. Deze had zichzelf tot Messias uitgeroepen, zodat de christen-joden zich niet bij hem hadden aangesloten. Maar hun trof wel hetzelfde lot als de andere joden: niemand van hen mocht meer in Jeruzalem wonen. De gemeente van Jeruzalem bestond voortaan uit heiden-christenen. Na 15 joodse bisschoppen werd nu een niet-jood tot bisschop gekozen en dat zou zo blijven. Veel joden weken uit naar Galilea, ook de christenen onder hen. En juist deze laatsten kozen gemakkelijk voor emigratie naar het buitenland. De heiden-christenen gingen langzaam in Palestina (zoals het land nu heette) de joden-christenen in aantal overtreffen. Zij maakten de zondag tot rustdag i.p.v. de sabbat. Het paasfeest moest ook altijd op zondag vallen en nooit samenvallen met het joodse paasfeest. Een jood die christen werd moest zijn oude geloof afzweren. Keizer Constantijn schreef in 325 aan de bisschoppen: "Wij moeten dus niets gemeen hebben met dat gehate volk van de joden! Want onze Verlosser heeft ons een andere weg gewezen."

De joden-christenen zijn langzaam teruggedrongen in een aantal sekten, die zelfs in hun leer gingen verschillen. Na de bekering van keizer Constantijn tot het christendom in 312 telden zij praktisch niet meer mee. Op het concilie van Nicea in 325 werd geen enkele joods-christelijke bisschop uitgenodigd. Men ging basilieken bouwen op christelijke gedenkplaatsen, waar soms eerder een joods-christelijke synagoge was. De H. Cyrillus van Jeruzalem (ong.350) preekte tegen ketters,

joden en Samaritanen.... Op het eind van de 4e eeuw trachtte keizer Julianus de afvallige de joden te bevoordelen door hen aan te sporen om de tempel de herbouwen. Door allerlei rampen werd dit werk na 2 maanden gestaakt. Voor de christenen een soort godsoordeel. Bij

4. Ontstaan van de ‘vervangingstheorie’

De heiden-christenen zijn langzaam hun oorsprong gaan vergeten. Of liever: ze eigenden zich alle beloften toe, die aan Israël waren gedaan. Men verwees naar parabellen van Jezus zoals van de onwillige bruiloftsgasten (Mt.22,1-10) en van de onrechtvaardige pachters (Mt.21,33-46). Jezus had ook gezegd, dat ‘de kinderen van het koninkrijk zullen worden uitgeworpen’ (Mt.8,11). En Paulus sprak over ‘de joden, die de Heer Jezus hebben gedood en de profeten, en ons hebben vervolgd, die God niet behagen en tegen alle mensen ingaan.’ (1 Thess. 2,15). De Kerk had als het nieuwe Israël de oude beloften geërfd. Deze ‘vervangingstheorie’ vindt men al bij Tertullianus rond het jaar 200. Nog in 1904 zei paus Pius X tot Theodor Herzl: “De joodse godsdienst was de grondslag van de onze. Maar hij werd vervangen door de leer van Christus, en wij kunnen zijn voortbestaan niet erkennen.” Op grond van deze gedachte kunnen b.v. de Palestijnse christenen niet aannemen, dat Israël nog altijd ‘het beloofde land’ is voor de joden. Overigens vervangen zij bij het bidden van de psalmen het woord ‘Israël’ door ‘heilig land’.

Voor het gemak heeft men andere teksten uit het N.T. maar wat vergeten. Sommige bijbelcommentaren sloegen b.v. Rom. 9-11 maar over als ‘onbelangrijk’. Daarover komen we terug in de volgende lesbrief. Maar wat erger is: Jezus, Maria en de apostelen werden ‘ontjoodst’. Men vergat heel de joodse achtergrond van het N.T., dat immers ook alleen in een Griekse grondtekst beschikbaar was. De joden werden als geheel aangeduid als ‘godsmoordenaars’, die zelf hun straf hadden afgeroepen met de woorden ‘zijn bloed kome over ons en over onze kinderen’. (Mt.27,25). Verwijzend naar een woord van Jezus werden nu alle joden ‘kinderen van de duivel’ genoemd (Joh.8,44).

5. Ontwikkeling van het anti-judaïsme

de dood van Jezus was immers het voorhangsel van de tempel gescheurd, als teken dat die tempel zijn betekenis verloren had (Mt.27,51). Palestina was voortaan het ‘heilig land’ van de heiden-christenen.

In het vuur van de predikatie zijn sommige vooraanstaande christenen wel erg ver gegaan in hun jodenhaat. Zo zei de heilige diaken Ephrem, de Syriër (ong.350): “Destijds moordde het jodenvolk openlijk, nu moordt het heimelijk. ... Vlucht voor hen. Want voor dit volk is uw dood en uw bloed niets waard! Het heeft het bloed van God op zich genomen, zou het dan voor uw bloed terugschrikken?” De H. Johannes Chrysostomos (ong. 400) vergeleek de synagoge o.a. met een satansburcht. Hij wordt soms ook de ‘vader van het anti-semitisme’ genoemd. Het is onbeschrijfelijk wat het joodse volk in de loop der eeuwen van de christenen heeft te lijden gehad. Zelfs bisschoppen stemden in met het verwoesten van synagogen. Gelukkig waren er ook pausen en bisschoppen die aanspoorden tot een menswaardige en rechtvaardige behandeling. Maar de algemene minachting voor de joodse godsdienst was voor het gewone volk voldoende om soms massaal joden te vermoorden. Dat gebeurde o.a. in het Rijnland bij het begin van de kruistochten (1096). Daarbij speelde economische motieven een extra rol. Christenen mochten geen geld uitlenen tegen rente, de joden wel. Bovendien waren de joden veelal in de (geld-)handel terecht gekomen omdat veel andere beroepen voor hen verboden waren. Maar als een christen zijn rente en zijn schuld niet kon betalen, dan was de moord op de schuldeiser een gemakkelijke oplossing!

5. Oplossing van het >jodenvraagstuk=: christen worden of verdwijnen

Gezien vanuit de kerk was er maar één oplossing: de joden moesten zich bekeren tot het christendom. Met name in Spanje werden zij massaal daartoe gedwongen. De protestanten verschilden hierin niet veel van de katholieken. Luther was in het begin wel vriendelijk tegenover de joden in de hoop hen te bekeren. Toen dat niet lukte, werd ook hij een verbitterde vijand. Dit alles betekende een vruchtbare bodem voor het anti-judaïsme van het Hitler-regime. Maar toen voelden veel christenen aan, dat dit te ver ging. Zij hebben joden verborgen en hun het leven gered. Maar

het protest was vaak zwak. Zo werd tot de 'holocaust' of 'slachtoffering' mogelijk. Deze naam wijst op het vermoeden van een bijzondere betekenis: zou het hele joodse volk het lot moeten ondergaan van de 'Dienaar van de HEER', zoals Jesaja dat had beschreven? Dan zouden zij in een lotsverbondenheid met Jezus zijn gekomen! Of was het alleen een zinloze slachting, een 'shoah', zoals de joden zelf het noemen? Maar beschaamd moeten we

Deze tekst werd in juni 1998 door de Stichting Bouwen aan de Nieuwe Aarde gestencild uitgegeven in een serie lesbrieven.

zeggen: de joden maakten indertijd één slachtoffer, de christenvolken maakten het hele volk van Gods eerste uitverkiezing tot slachtoffer. Het zou tientallen jaren vragen vóór dit bewustzijn in brede kringen was doorgedrongen.

Vraag: wat is het beeld van een jood in de Nederlandse taal? En wat is mijn beeld?